

FILOSOFIE VE ŠKOLNÍCH LAVICÍCH

ETIKA UTILITARIZMU A NEUTILITARISTICKÝ KONZEKVENCIALIZMUS

VASIL GLUCHMAN

Filozofická fakulta UPJŠ, Prešov

Utilitarizmus a konzekvencializmus patria medzi najvýznamnejšie smery v súčasnej etike. Zodpovedá tomu aj pozornosť, ktorá je im venovaná. Sú stále aktuálnymi témami diskusií a sporov etikov vo svete, predovšetkým v anglicky hovoriacich krajinách, kde sú tieto etické smery najrozšírenejšie. Veľa argumentov bolo vyjadrených pre a proti utilitarizmu a konzekvencializmu. Tento príspevok je pokusom poukázať na niektoré rozdiely medzi utilitarizmom a neutilitaristickým konzekvencializmom, pretože veľmi často je stotožňovaný utilitarizmus s konzekvencializmom vôbec.

Je pravdou, že utilitarizmus je najznámejšou formou konzekvencializmu. Lenže to ešte nevystihuje celú škálu možných foriem konzekvencializmu. V mnohých prípadoch ide o dosť podstatné rozdiely medzi jeho jednotlivými formami. Takže je problematické kritizovať všeobecne konzekvencializmus, bez určenia formy, o ktorú ide, či problému, ktorý je vlastný určitým formám konzekvencializmu.

Vo svojom príspevku budem venovať pozornosť utilitarizmu činu (act utilitarianism) a umiernenému konzekvencializmu (satisficing consequentialism),

ktorý je špecifickou formou konzekvencializmu činu (act consequentialism).¹ Pri analýze vzťahu etiky utilitarizmu a neutilitaristických foriem konzekvencializmu vychádzam zo svojej koncepcie etiky sociálnych dôsledkov, ktorú možno považovať za neutilitaristickú formu umierneného konzekvencializmu.²

Etika sociálnych dôsledkov je veľmi významne poznamenaná situačným prístupom s určitými prejavmi umierneného relativizmu. Za rozhodujúce kritérium mravnosti sú považované sociálne dôsledky. Ďalšími kritériami sú úmysel a motív konania. Najvyšším mravným princípom sú pozitívne sociálne dôsledky, ktorých základným predpokladom je humánnosť a zákonnosť konania mravného subjektu. V etike sociálnych dôsledkov je považované za správne každé konanie, ktoré prináša viac pozitívnych než negatívnych dôsledkov.

Je pravdou, že utilitarizmus a umiernený konzekvencializmus majú spoločný základ či východisko, t.j. dôsledky ako kritérium mravného hodnotenia. Lenže líšia sa navzájom už v tom, čo z toho vyplýva pre utilitarizmus a pre konzekvencializmus. Utilitarizmus stotožňuje dôsledky s úžitkom. Konzekvencializmus chápe dôsledky podstatne širšie, v ich celostnosti, a nestotožňuje či neredukuje ich len na úžitok. Napríklad v koncepcii etiky sociálnych dôsledkov ide o dôsledky, ktoré vyplývajú z rozhodovania a konania či názorov a postojov mravného subjektu. Ide o dôsledky, ktoré vznikajú vo vzťahu k človeku a prostrediu, v ktorom človek žije, pracuje a svojím konaním na neho vlastne pôsobí.³ Z toho vyplýva, že nemusí ísť len o dôsledky konania, ako je to v utilitarizme, čo je často terčom kritiky oponentov. Napríklad Anne Stubbsová napísala, že konzekvencializmus sa sústreďuje výlučne na dôsledky konania.⁴ Je príznačné, že aj ona sa dopustila nepresností, keď adresovala túto námietku voči konzekvencializmu ako celku.

Je potrebné uznať, že aj v etike sociálnych dôsledkov základným východiskom hodnotenia sú dôsledky konania, pretože v nich sa viac - menej odrážajú, či sa do nich viac - menej transformujú ostatné dôsledky, napríklad

¹ Keď v texte uvádzam utilitarizmus, tak mám na mysli utilitarizmus činu, a keď spomínam konzekvencializmus, tak ide o umiernený konzekvencializmus činu (satisficing consequentialism).

² K etike sociálnych dôsledkov bližšie pozri moje práce *Angažovanosť, solidarita, zodpovednosť*. Prešov, Universum 1994, 1. kapitola; *Etika sociálnych dôsledkov*. *Etika*, 4, 1992, č. 4, s. 42-52; *Hodnoty v kontexte konzekvencializmu*. *Etika*, 5, 1993, č. 1-2, s. 62-71; *Etika konzekvencializmu*. Prešov, Manacon 1995.

³ Srv. Gluchman, V., *Angažovanosť, solidarita, zodpovednosť*, c.d. Recenzi na túto prácu viz *Filosofický časopis*, 43, 1995, č. 4, s. 695; (pozn. red.).

⁴ Stubbs, A., The Pros and Cons of Consequentialism. *Philosophy*, 56, 1981, No. 218, s. 497-516.

dôsledky motívu, úmyslu či rozhodovania. To však neznamená, že by všetky dôsledky mali byť redukované len na dôsledky konania. Rozdiel je v ich prioritě. V tejto súvislosti je potrebné konštatovať, že hlavnú prioritu majú skutočne dôsledky konania. To neznamená, že ostatné dôsledky možno redukovať na tieto dôsledky konania. Význam ostatných dôsledkov však závisí od dôsledkov konania, t.j. v prípade negatívnych dôsledkov je potrebné skúmať aj motív a úmysly mravného subjektu v procese rozhodovania a ich dôsledky, a až na základe toho hodnotiť konanie mravného subjektu. Pretože dôsledky sú mnoho-rozmerné, ako určitý zjednocujúci menovateľ je v etike sociálnych dôsledkov použitý pojem sociálne dôsledky, ktorý má vyjadrovať celkovú totalitu dôsledkov vyplývajúcich z určitého rozhodovania a konania subjektu. Čiže vo vzťahu k chápaniu obsahu a druhov dôsledkov dochádza k vyjadreniu základného rozdielu medzi utilitarizmom a neutilitaristickým umierneným konzekvencializmom. V etike sociálnych dôsledkov význam ostatných dôsledkov okrem dôsledkov konania klesá, prípadne je druhotný v prípade, keď dôsledky konania sú pozitívne.⁵

Neutilitaristické formy konzekvencializmu neodvodzujú priamu súvislosť medzi dôsledkami a úžitkom, ako je to v utilitarizme, pretože nepovažujú za možné všetky dôsledky merať či hodnotiť len prostredníctvom užitočnosti. V súvislosti s utilitarizmom je potrebné konštatovať, že utilitarizmus priamo z užitočnosti odvodzuje svoje eudaimonistické a hedonistické hodnoty, t.j. šťastie, príjemné a uspokojenie túžby. Tieto hodnoty v utilitarizme sú často predmetom kritiky zo strany oponentov, ako napríklad Bernarda Williama, ktorý upozorňuje na to, že utilitarizmus redukuje všetky ľudské hodnoty na šťastie, prípadne Samuela Schefflera, ktorý vytýka utilitarizmu, že jeho hodnoty sú len napodobeninami skutočných ľudských hodnôt.⁶ Philip Pettit ako jeden z najvýznamnejších predstaviteľov neutilitaristického konzekvencializmu odmietol túto kritiku vo vzťahu ku konzekvencializmu ako neopodstatnenú a poukázal na to, že zo strany kritikov ide o podsúvanie konzekvencializmu toho, čo nie je preňho vôbec dôležité, t.j. utilitaristických hodnôt.⁷ Súhlasím

⁵ Gluchman, V., *Angažovanosť, solidarita, zodpovednosť*, c.d.

⁶ Scheffler, S. (ed.), *Consequentialism and its Critics*. Oxford, Oxford University Press 1991; Williams, B., A Critique of Utilitarianism. In: Smart, J. J. C. - Williams, B., *Utilitarianism: for and against*. Cambridge, Cambridge University Press 1973, s. 77-150.

⁷ Pettit, Ph., Consequentialism. In: Singer, P. (ed.), *A Companion to Ethics*. Cambridge, Basil Blackwell 1991, s. 230-240; srv. tiež týž, Consequentialism and Respect for Persons. *Ethics*, 100, 1989-1990, Nr. 1, s. 116-126.

s Pettitom, že nemožno dobro stotožniť s užitočnosťou, pretože by to mohlo viesť k tomu, že pod zámienkou užitočnosti by bolo možné hodnotiť aj nehumánne a nezákonné konanie ako morálne.

Skutočne sa niekedy zdá, ako keby kritici podceňovali schopnosti konzekvencialistických etikov uskutočniť aj iné hodnoty ako utilitaristické. Na druhej strane je zaujímavé konštatovanie B. Williamsa, ktorý najprv odmietol konzekvencializmus ako najväčší nedostatok utilitarizmu, aby sa potom s ešte väčšou vehemenciou pustil do kritiky hedonistických a eudaimonistických momentov v utilitarizme. Konzekvencializmus je podľa Phillipy Footovej neodolateľný, takže možno konštatovať, že preto má také významné miesto v kritike utilitarizmu, pretože bez konzekvencializmu utilitarizmus stráca na svojej zaujímavosti a je len jednou z mnohých súčasných etických teórií.

Ďalšou významnou črtou, ba možno povedať, že jednou z najvýznamnejších, v utilitarizme je jeho maximalizmus. Toto sa prelína všetkými črtami utilitarizmu, o ktorých som doteraz uvažoval, t.j. jeho konzekvencialistickými, eudaimonistickými a hedonistickými aspektami. Vždy a všade ide o voľbu takého konania, ktoré by prinieslo maximum dobrých dôsledkov, čiže maximum úžitku, maximum šťastia, maximum príjemného, maximálne uspokojenie túžby. Len také konanie je považované za morálne správne, ktoré prináša najlepšie možné dôsledky, prípadne aspoň rovnaké dôsledky ako iná neutilitaristická alternatíva konania. Lenže kvôli tomuto maximalizmu sa utilitarizmus stáva utopickým a takmer nereálnym, čo napríklad aj Daniel Holbrook čiastočne pripúšťa.⁸ Na jednej strane by bolo možné pozitívne hodnotiť, že sa usiluje o realizáciu ľudských ideálov, lenže vzniká pochybnosť, či takéto neustále burcovanie mravného subjektu do maximalizácie jeho úsilia vlastne nevyprodukuje opačný efekt, t.j. že mravný subjekt stratí záujem, stratí motiváciu konať neustále, v každom okamihu tak, aby mohol maximalizovať efekty svojho konania. Gilbert Harman nazval toto snaženie utilitarizmu kontraproduktívnym. Tvrdí, že podľa utilitarizmu nikdy nerobíme to, čo by sme práve morálne mali robiť.⁹ S týmto Harmanovým názorom možno viac - menej súhlasiť, o to viac, keď zoberieme do úvahy názor D. Holbrooka, ktorý konštatoval, že jedine správne konanie je také, ktoré prináša maximálny efekt nášho konania. Ostatné konanie možno nazvať nanajvýš uspokojivým, keď sa blíži svojím výsledkom k maximu. Holbrook zdôvodňuje tento maximalizmus tým, že všetko, čo je menej ako maximum, sa negatívne prejavuje v znižovaní kvality života. Ne-

⁸ Holbrook, D., *Qualitative Utilitarianism*. Lanham, University Press of America 1988.

⁹ Harman, G., *The Nature of Morality*. New York, Oxford University Press 1977.

súhlasím s týmto Holbrookovým tvrdením, pretože kvalitu života tvoria aj iné kategórie, nielen maximum šťastia, maximum príjemného či maximálne uspokojenie túžby. Kvalita života je závislá od mnohých iných faktorov, nielen na eudaimonistickom zdôrazňovaní šťastia či hedonistickom príjemnom. Kvalita života je tvorená okrem iného dobrom vo svojej totalite, čiže tým, čo prispieva k naplneniu dôstojnosti človeka, k jeho uplatneniu sa v spoločnosti, v povolání, rodine, ktoré uspokojuje jeho sociálne, kultúrne, duchovné, ekonomické potreby atď., a tiež potreby ďalších ľudí v jeho okolí, ale za predpokladu humánosti a zákonnosti tohto konania.¹⁰

Z maximalizmu v utilitarizme plynie jedno vážne nebezpečenstvo, na ktoré poukazujú kritici, napríklad Thomas Nagel, Alan Donagan a iní, že snaha o maximalizáciu efektu konania môže viesť až k neľudskému konaniu, prípadne k ospravedlneniu či zdôvodneniu akéhokoľvek konania, či dokonca akéhokoľvek mravného kódexu. Stuart Hampshire v tejto súvislosti poukázal na to, že v utilitarizme porušenie akýchkoľvek mravných zákazov, ktoré existujú v každej ľudskej morálke za normálnych okolností, je možné na základe snahy o maximalizáciu efektu konania.¹¹ Dôkazom toho, že skutočne takéto nebezpečenstvo existuje, je aj príklad, ktorý uvádza D. Holbrook vo svojej knihe *Qualitative Utilitarianism*. Keď sme postavení pred voľbu venovať peniaze daňových poplatníkov na predĺženie života ľudí postihnutých chorobou alebo nehodou, ktorí nie sú dlhšie schopní dosahovať šťastie, alebo venovať peniaze na vzdelanie, podľa Holbrooka sa jasne musíme rozhodnúť pre vzdelanie. Tento príklad jasne naznačuje, kde môže viesť snaha o maximalizáciu efektu nášho konania. Joel J. Kupperman takúto snahu nazýva vulgárnym konzekvencializmom, t.j. snahou vždy a všade, za každých okolností dosahovať maximálne efekty konania bez ohľadu na zvyky, obyčaje či psychológiu mravného subjektu.¹² Tento maximalizmus a nebezpečenstvo z neho vyplývajúce je jedným z najväznejších argumentov kritikov utilitarizmu. Preto predstavitelia neutilitaristických foriem konzekvencializmu sa snažia jednoznačne oddeliť sa od utilitarizmu, a to aj cez dištancovanie sa od maximalizmu ako črty týchto foriem konzekvencializmu, prípadne s odmietnutím maximalizmu. Frank Jackson napísal, že "... konzekvencialistická hodnotová funkcia nepripisuje

¹⁰ Gluchman, V., *Angažovanosť, solidarita, zodpovednosť*, c.d.

¹¹ Hampshire, S., *Morality and Pessimism*. In: Hampshire, S. (ed.), *Public and Private Morality*. Cambridge-London-New York-Melbourne, Cambridge University Press 1978, s. 1-22.

¹² Kupperman, J. J., *Vulgar Consequentialism*. *Mind*, 89, 1980, Nr. 355, s. 321-337.

žiadnu hodnotu maximalizácii očakávaného úžitku".¹³ Jackson ďalej píše, že maximalizácia očakávaného úžitku podľa konzekvencializmu nie je faktor, ktorý by mal osobu motivovať ku konaniu. Jasné vyjadrenie o tom, že konzekvencializmus nepovažuje maximalizáciu efektov nášho konania za svoju črtu či kritérium hodnotenia. Michael Slote priam programovo odmieta maximalizmus utilitarizmu vo svojej koncepcii *satisficing consequentialism*, ktorú chápe ako určitú alternatívu predovšetkým k maximalizmu iných konzekvencialistických teórií. Podľa jeho názoru je možná umiernenosť mravného subjektu v jeho túžbach a potrebách, a to bez toho, aby to bolo považované za iracionálne. V jeho chápaní umiernenosť znamená vyplnenie priestoru medzi asketizmom a maximalizmom. Slote však zároveň upozorňuje, že to neznamená explicitne odmietnutie možností dosiahnuť lepšie než dosť dobré. Ide najmä o odmietnutie maximalizmu.¹⁴ V podobnom duchu som sa vyjadril v práci *Angažovanosť, solidarita, zodpovednosť*, keď som upozornil na nebezpečenstvo, ktoré vyplýva z maximalizmu, t.j. určité veľikášstvo človeka, ktoré ho priviedlo až na pokraj sebazáhuby. Preto za veľmi dôležité princípy v etike sociálnych dôsledkov považujem princípy humánosti a zákonnosti, čiže konanie môže byť považované za mravné len a len vtedy, keď je humánne, čiže princíp humánosti je určitou poistkou proti zneužitiu sociálnych dôsledkov ako kritéria hodnotenia rozhodovania a konania mravného subjektu a je tiež vyjadrením pozitívnych sociálnych dôsledkov ako určitého ideálu snaženia mravného subjektu. Tento princíp humánosti sa ukazuje ako nevyhnutnosť aj v súvislosti s príkladom D. Holbrooka, pretože inak by to mohlo viesť k tomu, že človek dospeje k animalite vzťahov medzi ľuďmi, čiže len keď navzájom budeme môcť maximalizovať šťastie či príjemné, potom máme mať záujem jeden o druhého. Z tohto hľadiska by nás minulosť vôbec nemala zaujímať, pretože jedine budúcnosť prináša nové možnosti maximalizácie šťastia či príjemného. Lenže to by bolo absurdné a neľudské, keby sme chceli napríklad od dospelých detí, aby sa zbavili svojich povinností voči chorým či starým rodičom, pretože by to neprinieslo maximum efektu, keby sa o nich starali. Tento čas by zatiaľ mohli využiť na oveľa efektívnejšiu činnosť. Požiadavka maximalizácie efektu ich konania by im prikazovala konať niečo, čo bude efektívnejšie, a teda správne, na základe Holbrookovho kritéria správnosti. Je samozrejme mnoho

¹³ Jackson, F., Decision - Theoretic Consequentialism and the Nearest and Dearest Objection. *Ethics*, 101, 1990-1991, No. 3, s. 474.

¹⁴ Slote, M., Satisficing Consequentialism. In: Pettit, Ph. (ed.), *Consequentialism*. Dartmouth, Aldershot-Brookfield 1993, s. 351-375.

takých prípadov, keď deti opustili svojich rodičov v ich ťažkých chvíľach. Domovy dôchodcov sú toho dôkazom. Lenže takéto konanie vyplýva najčastejšie z nerešpektovania požiadaviek morálky, a nie je výsledkom rešpektovania či podriadenia sa utilitaristickému príkazu maximalizácie efektu konania.

Ďalšou črtou, ktorá tvorí kosťu utilitarizmu, je požiadavka nestrannosti či impartiality, t.j. že záujmy a požiadavky každého mravného subjektu, dokonca aj zvierat, majú rovnakú váhu pri rozhodovaní. Keby sme mali ešte presnejšie vyjadriť zmysel princípu impartiality, potom mravný subjekt pri rozhodovaní (za predpokladu rovnakých dôsledkov vyplývajúcich z jeho rozhodnutia a konania) musí uprednostniť záujmy iných pred záujmami svojimi, svojej rodiny, priateľov či kolegov. Lenže to môže viesť k veľmi bizárnym situáciám, keď mravný subjekt pri rozhodovaní koho zachrániť z nebezpečenstva, vlastnú manželku alebo neznámeho človeka, mal by podľa utilitarizmu zachrániť neznámeho človeka. Takáto požiadavka neosobnosti či nadosobnosti v utilitarizme je podľa môjho názoru ďalším momentom poukazujúcim na možnosť absurdity pri realizácii týchto utilitaristických princíпов. Frank Jackson sa na rozdiel od tejto utilitaristickej požiadavky domnieva, že podľa konzekvencializmu mravne dobrý život dáva špecifické miesto zodpovednosti voči maličkým skupinám, ako je napríklad rodina, priatelia, kolegovia. Súhlasím, že práve také konanie mravného subjektu, do ktorého je sám emocionálne a racionálne zainteresovaný, pokiaľ to nie je často egoistické konanie, môže prispieť v oveľa väčšej miere k produkovaniu pozitívnych sociálnych dôsledkov, k produkovaniu dobra v prospech sociálnej skupiny, ktorej je členom (rodina, priatelia, pracovný kolektív atď.), ako neosobné konanie voči neznámym ľuďom. Táto požiadavka impartiality pripomína Kantovu požiadavku konania povinnosti, čo malo byť v určitom zmysle premáhaním sa, s odmietnutím akéhokoľvek empirického zdôvodnenia tohto konania. Samozrejme, že je to predovšetkým vonkajšia či formálna podobnosť týchto princíпов. Niektorí autori, ako napríklad Richard M. Hare a David G. Gauthier,¹⁵ sa domnievajú, že v určitých momentoch kantovstvo a utilitarizmus majú spoločné črty. R. M. Hare v tejto súvislosti hovorí o svojej podobe utilitarizmu ako o kantovskom utilitarizme.

Keby sme mali sumarizovať porovnanie utilitarizmu a neutilitaristického konzekvencializmu, môžeme konštatovať, že majú jeden jediný spoločný bod medzi hlavnými princípmi, t.j. dôsledky ako kritérium hodnotenia. Lenže aj to je iba vonkajšia či formálna spoločná črta, pretože sa líšia v chápaní obsahu

¹⁵ Gauthier, D., Kantian Consequentialism. *Ethics*, 100, 1989-1990, No. 3, s. 586-615.

a druhov dôsledkov. Ďalšie podstatné rozdiely medzi utilitarizmom a neutilitaristickým konzekvencializmom spočívajú v rozdielnom chápaní hodnoty, v rozdielnom chápaní správnosti a dobroty. Sú to veľmi podstatné rozdiely medzi nimi navzájom.

Bližšie k sebe majú napríklad v súvislosti s úvahami o mieste motívov pri hodnotení, pretože v určitých momentoch súhlasia, že motívy nie sú dôležité. Samozrejme, že ani utilitarizmus, a ani konzekvencializmus neprpisujú motívom v žiadnom prípade rozhodujúcu úlohu pri hodnotení. Napríklad v etike sociálnych dôsledkov je ich význam závislý od dôsledkov konania. Takže potenciálne, najmä pri negatívnych sociálnych dôsledkoch, význam motívov pri hodnotení konania mravného subjektu vzrastá. Nesúhlasím však s tvrdením J. J. C. Smarta, že dobrý motív je taký, ktorý prinesie dobrý výsledok, a zlý motív je taký, ktorý prinesie zlý výsledok.¹⁶ Toto stanovisko skutočne sklzáva do roviny hodnotenia celého konania mravného subjektu, a vlastne aj mravného subjektu samého, len na základe dôsledkov konania. To je redukcia chápania človeka len na jeho činy, či skôr len na dôsledky jeho činov, čo v žiadnom prípade nepostihuje zložitú, mnohotvárnú a komplexnú osobnosť človeka, pretože na dôsledky jeho konania vplyvajú aj vonkajšie faktory, ktoré by mal brať do úvahy, ale nemusí ich vždy postihnúť. Akceptovaním Smartovho stanoviska by sme skutočne dali za pravdu B. Williamsovi, ktorý tvrdí, že utilitarizmus nie je schopný postihnúť integritu človeka, pretože nemôže koherentne opísať vzťahy medzi projektami a konaním ľudí, a teda, že utilitarizmus ostáva len na povrchu. Prípadne ako to formulovala Gertruda E. M. Anscombová, že utilitarizmus je plytká filozofia, pretože sa nepýta, či je nejaké konanie v danej situácii možné. Zaujíma ho len výsledok. Toto je vážne nebezpečenstvo, ktoré stále utilitarizmu hrozí a ktorému nie je schopný sa vyhnúť na základe svojich východiskových princípov. Utilitarizmu hrozí nebezpečenstvo, že redukuje mravný subjekt, človeka, na mechanický stroj, či skôr počítač chladne kalkulujúci pre a proti a rozhodujúci sa na základe toho, ktorá alternatíva konania ponúka najlepšie predpoklady pre maximalizáciu efektu konania, teda pre maximalizáciu šťastia, príjemného uspokojenia túžby, s vylúčením možnosti prejaviť vlastný záujem. Vždy, všade a za každých okolností tento človek-počítač sa bude usilovať o maximalizáciu efektov konania, aby si zaslúžil pochvalu. Predpokladám, že je to nereálna, absurdná predstava, ktorú však z utilitarizmu možno odvodiť a ktorá je v určitom zmysle postra-

¹⁶ Smart, J. J. C., At Outline of a System of Utilitarian Ethics. In: Smart, J. J. C. - Williams, B., *Utilitarianism: for and against*, c.d., s. 3-74.

chom pre kritikov utilitarizmu. Tu sa v utilitarizme jasne prejavuje jeho chladná racionalita. Lenže ako poznamenala A. Stubbsová, racionálne konanie ešte neznamená mravné konanie, pretože aj vražda môže byť prejavom dokonale racionálneho konania. Práve preto etika sociálnych dôsledkov obsahuje princípy humánosti a zákonnosti, ktoré sú obranou pred takouto chladnou racionalitou.¹⁷

Z toho vlastne vyplýva, že je potrebné urobiť rozdiel medzi utilitarizmom a neutilitaristickými konzekvencialistickými etickými teóriami. G. E. M. Anscombová vidí tento rozdiel v tom, že Henry Sidgwick odmietol urobiť rozdiel v ľudskej zodpovednosti za efekty konania, ktoré človek môže predvídať, ale ich nezamýšľa.¹⁸ Podľa Anscombeovej je to moment, kedy sa konzekvencializmus oddelil od staromódneho utilitarizmu. Sidgwickova práca *The Methods of Ethics* bola vydaná ešte v roku 1874 a ja sa domnievam, že aj potom vlastne išlo o utilitarizmus, len s tým rozdielom, že došlo k určitému posunu v chápaní konzekvencialistického aspektu, ktorý však v utilitarizme bol prítomný aj pred Sidgwickom. Nemyslím si, že by bolo možno viesť deliacu čiaru medzi utilitarizmom a konzekvencializmom takýmto spôsobom. Základný rozdiel medzi utilitarizmom a neutilitaristickým konzekvencializmom je v rovine chápania obsahu dôsledkov a následného rozvinutia z toho vyplývajúcich teórií do roviny hodnôt, správneho a dobrého. Na základe doterajších úvah je možné konštatovať, že je tu dosť podstatných rozdielov na to, aby sme rozlišovali medzi utilitarizmom a neutilitaristickým konzekvencializmom. Utilitarizmus by bolo možné považovať aj za extrémny konzekvencializmus a neutilitaristické formy konzekvencializmu za umiernené. Najlepším riešením by bolo pojmovo výraznejšie oddeliť utilitarizmus a neutilitaristický konzekvencializmus v záujme predídania omylom vyplývajúcim z pojmového nedorozumenia, ako som to spomínal v úvode príspevku. Jedným z týchto pokusov sú aj práce Jana Narvesona a Anthonyho Quintona, ktorí nestotožňujú utilitarizmus s konzekvencializmom.¹⁹ Bolo by to najjednoduchšie riešenie, keby sme hovorili nezávisle o utilitarizme a konzekvencializme. Lenže zároveň by to bolo veľmi nepresné, pretože by to naznačovalo, akoby utilitarizmus nebol konzekvencialistickou teóriou. Práve naopak, je až extrémne konzekvencialistický.

¹⁷ Gluchman, V., *Angažovanosť, solidarita, zodpovednosť*, c.d.

¹⁸ Anscombe, G. E. M., *Modern Moral Philosophy*. In: Wallace, G. - Walker, A. D. M. (eds.), *The Definition of Morality*. London, Methuen 1970, s. 211-234.

¹⁹ Narveson, J., *Morality and Utility*. Baltimore, John Hopkins 1967; Quinton, A., *Utilitarian Ethics*. London, Macmillan 1973.

Momentálne jediným prijateľným riešením je dôsledné používanie pojmov utilitarizmus a neutilitaristický konzekvencializmus, či konzekvencializmus a neutilitaristické formy konzekvencializmu, ako vyjadrenie existencie podstatných rozdielov medzi nimi.

Na základe toho by potom bolo možné etiku sociálnych dôsledkov charakterizovať ako jednu z neutilitaristických foriem umierneného konzekvencializmu (satisficing consequentialism), a to na základe poznania, že medzi utilitarizmom činu a etikou sociálnych dôsledkov sú podstatné rozdiely. Z toho potom vyplýva, že určitá čiastková nadväznosť etiky sociálnych dôsledkov na utilitarizmus činu (act utilitarianism) sa dostáva do veľmi všeobecnej roviny a týka sa len istej vonkajšej či formálnej podobnosti v rovine dôsledkov a položenia dôrazu na konanie, nie na pravidlo, ako je to v utilitarizme pravidla (rule utilitarianism). Čiže možno konštatovať, že ide predovšetkým o určitú formálnu podobnosť či nadväznosť etiky sociálnych dôsledkov vo vzťahu k utilitarizmu činu. Upresnenie vzťahu tejto etickej koncepcie k utilitarizmu je výrazom posunu v poznaní možností a schopností utilitarizmu vyrovnáť sa s problémami, ktoré vyplývajú z jeho vlastných princípov, ale aj z kritiky utilitarizmu.